

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

אוחב חי' שערי ציון

הלכה

מצות בנין בית חכנסת

פרשת תרומה תש"פ

שנה כ"ב – קובץ י"ד [תשי"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת תרומה

מצות בנין בית הכנסת

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כ"ה ח').

"כל מקום שיש בו עשרה מיישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת תפלה ומקום זה נקרא בית הכנסת, וכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בה"כ ולקנות להם ספר תורה נביאים וכתובים" (רמב"ם פי"א מהל' תפילה ה"א).

מדברי הרמב"ם משמע, דלא זו בלבד שיש מצוה להתפלל בציבור, אלא שצריך להכין בכל מקום שיש בו עשרה מיישראל בית מיוחד לתפילה.

ויש לעיין מצוה זו להכין בית כנסת בכל מקום שיש בו עשרה מיישראל, מה גדרה ומה מקורה.

ויש לפרש הלכה זו בשלשה דרכים:

א. מצוה זו יסודה וענינה בהיות בית כנסת מקדש מעט, ובכלל מצות בנין בית הבחירה נצטוונו אף לבנות בתי כנסיות, אם מן התורה ואם מדרבנן.

ב. אפשר שמצוה זו משום תפילת הציבור הוא, ומסגולת התפילה שהיא מתקבלת ביותר במקום המיוחד לתפילה וכמ"ש בברכות (ו' ע"א) "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", ועוד אמרו (שם ו' ע"ב) "כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו", ומשו"כ תיקנו להכין בתי כנסיות לתפילה.

ג. באמת אין בזה כל מצוה מסוימת לא מה"ת ולא מדרבנן, ואין זה אלא צרכי רבים, כדי שיוכל הציבור להתקבץ ולהתפלל ביחד.

ומדברי הרמב"ם נראה בעליל דאכן יש בזה מצוה מסויימת שהרי כתב דכל מקום שיש בו עשרה מיישראל צריך להכין בית כנסת.

ויש לעיין ביסוד הדברים כמבואר.

מצות בנין בית הכנסת

ובמנחת אשר (במדבר סימן נ"ד) הבאתי את דברי הזוה"ק בפר' נשא (ח"ג קכ"ו ע"א) דגם בתי כנסיות נכללים במצוות בנין בית המקדש, וז"ל:

"כמה חביבין אינון ישראל קמי קודשא בריך הוא דבכל אתר דאינון שריין קודשא בריך הוא אשתכח בנייהו בגין דלא אעדי רחימותא דיליה מנהון מה כתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ועשו לי מקדש סתם דכל בי כנישתא דעלמא מקדש אקרי".

הרי שבתי כנסיות בכלל מצות בנין בית הבחירה.

וכ"ה בזוה"ק פר' בשלח (ח"ב נ"ט ע"ב):

"פקודא למבני מקדשא לתתא כגוונא דבי מקדשא דלעילא כמא דאת אמר מכון לשבתך פעלת י"י, דאצטריך למבני בי מקדשא לתתא ולצלאה בגויה צלותא בכל יומא למפלח ליה לקודשא בריך הוא דהא צלותא אקרי עבודה".

וגם מדברי הזוהר הללו נראה בבירור שהכונה לבתי כנסיות שבהם עובדים את הקב"ה בכל יום בתפילה שנקראת עבודה כעין עבודת הקרבנות.

הרי לן מדברי הזוה"ק דגם בתי תפילה בכלל מצות "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". אך לא מצינו כן בתלמודים ובמקורות ההלכה. ואף שכתב בשו"ת מהרי"ק (כלל קס"א) דלגבי כמה הלכות דין בתי כנסיות כדין בית המקדש, וביסס דבריו על מה שאמרו (מגילה כ"ט ע"א) "ואהי להם למקדש מעט, אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל", מ"מ לא הפליג לחדש דיש מצוה דאורייתא לבנות בתי כנסיות. ולכאורה נראה דעד כאן לא אמרו אלא לגבי ה"חפצא" דקדושת ביהכ"נ כקדושת המקדש אבל אין זה ענין כלל לגבי המצוה לבנות בית הכנסת, וז"פ.

ובשו"ת דברי חיים (ח"א או"ח סימן ג') כתב לדייק מלשון הרמב"ם שכתב צריך להכין ולא כתב מצוה להכין דאין בזה מצוה דאורייתא אלא מצוה דרבנן, עיי"ש.

מצות בנין בית הכנסת

אלא שעדיין יש לעיין במהות המצוה, האם אין ענינו אלא משום שצריך ליחד מקום לתפילת הציבור כדי שיתפללו בציבור, או שמא יש כאן מצוה דרבנן דועשו לי מקדש שתיקנו חכמים דכל קהל דישראל מצוה שיקדישו להם מקדש מעט.

ועיין ביאור הלכה (סי' קנ"א סי"א ד"ה לא מהני) שכתב בתוך דבריו לבאר למה לא מהני תנאי בבית כנסת קבוע כשם שמהני תנאי בכל תשמישי מצוה "אפשר שיש לתרץ דבהכ"נ שאני כיון דמצוה שישראל יהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם כדאיתא בסימן ק"נ דכופין זה את זה לבנות ביהכ"נ לכן גזרו חז"ל דביהכ"נ הקבוע לא יועיל תנאי בישובן".

הרי לן שהבין דזה מצות בנין בית כנסת "שיהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם".

וכן כתב באגרות משה (או"ח ח"ב סי' מ"ד) דאילו לא היה צורך בביהכ"נ אלא לשם תפילה הו"ל לרמב"ם לכתוב דבכל מקום שיש עשרה מישראל מצוה עליהם להתקבץ ולהתפלל בציבור ולא כתב דצריך להכין ביהכ"נ, אלא ע"כ דהוי מצוה דרבנן דבנין בית הכחירה, עי"ש.

אך בשדי חמד (כללים אות ב' סימן מ"ד) הביא בשם כמה מגדולי ספרד שנקטו דאין ביהכ"נ אלא כשאר צרכי הרבים וכשם שכופין בני העיר זא"ז לקנות תורה נביאים וכתובים כך גם לבנות ביהכ"נ, עי"ש.

ולענ"ד נראה יותר דהוי מצוה דרבנן, אך לא כדברי האגר"מ דהוי מצוה דרבנן דבית הבחירה, ונראה יותר דתיקנו חכמים דמלבד מצות הציבור להתקבץ בתפילה מצוה עליהם לבנות בית תפילה ועבודה להיות מיוחד ומזומן לצורך עבודה קדושה זו.

ואדרבה כך נראה יותר מדברי הרמב"ם שכתב הלכה זו בהלכות תפילה ולא בהל' בית הבחירה, כי מדיני התפילה היא.

ב

וראיתי שכבר נחלקו האחרונים בגדר מצוה זו, בשו"ת שנות חיים להגר"ש קלוזגר (קונטרס פרט ועוללות תשובה א') כתב בפשיטות דיש מצוה מסויימת דרבנן לבנות

מצות בנין בית הכנסת

בית כנסת אלא שנסתפק אם זה משום זכר למקדש וכשאר תקנות שתיקנו זכר למקדש והתבססו על הכתוב בירמיהו (ל' י"ז) "ציון היא דורש אין לה" מכלל דבעי דרישה, או שמא אין מצוה זו אלא משום תפילה דתיקנו חכמים לבנות ביהכ"נ כדי שיהיה להם מקום מזומן להתפלל, שהרי אמרו (ברכות ו' ע"א) "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", ע"ש.

ושוב כתב שם הגרש"ק דמסתבר שאם תפילה היא מצוה מן התורה גם מצות בנין ביהכ"נ מן התורה הוא, ומכיון שלא מצינו במשנה ובגמ' מצוה דרבנן ותקנה מסויימת לבנות בית כנסת מסתבר דהוי מצוה דאורייתא, ע"ש.

ומקור למצוה זו מהכתוב (במדבר כ"ד ה') "מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל" שבלעם רצה לקלל שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, ע"ש.

ויש לדון הרבה בדבריו, דלכאורה פשוט דאף אם מצות התפילה דאורייתא הוא וכשיטת הרמב"ם (סהמ"צ מצ"ע ה' והל' תפילה פ"א ה"א), מ"מ פשוט דתפילה בציבור אינו אלא מדרבנן, וא"כ אין צריך בית הכנסת לקיים את מצות התפילה דמן התורה. ועוד דהלא אפשר שהציבור יתקבץ להתפלל בכל מקום שהוא ואי"צ לייחד לזה מקום מיוחד.

ועוד נראה תימה לומר דמצות בנין בית הכנסת משום זכר למקדש, דהלא מצינו בחז"ל כמה וכמה הלכות דהוי זכר למקדש ואין מצוה זו אחת מהן.

ועוד דאם הוי זכר למקדש למה בנו בתי כנסיות אף כשבית המקדש עמד על תילו, דהלא ביומא (ס"ח ע"ב) אמרו בכהן גדול ביה"כ שהיה קורא בפרשת אחרי מות "חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול וכו'", וכתב שם רש"י "בית הכנסת - היה סמוך לעזרה בהר הבית".

הרי שגם בזמן שביהמ"ק עמד על תילו היה בית כנסת סמוך לו, הרי שאין מצות בנין בית כנסת זכר למקדש.

אך אפשר דזה פשוט דודאי יש ענין להתפלל בבית כנסיות אף בזמן שביהמ"ק היה קיים, אלא שלאחר חורבנו תיקנו חכמים שצריך לבנות ביהכ"נ זכר למקדש.

מצות בנין בית הכנסת

אך עצם ההנחה דביהכ"נ הוי זכר למקדש אינו מסתבר כלל כמבואר, ומסתבר טפי דהוי ענף ומעין בנין ביהמ"ק גופא וכמבואר בזה"ק ובדברי הגמ' במגילה דבתי כנסיות ובתי מדרשות הוי מקדש מעט כמבואר.

אך כבר כתבתי לעיל את הנראה לענ"ד דעיקר מצוה זו משום מצות התפילה הוא, אלא דמ"מ יש דמיון גדול בין ביהכ"נ לביהמ"ק וכמבואר לעיל ובמנחת אשר (במדבר סימן נ"ד).

ובשו"ת אבני נזר (או"ח סימן מ"ב) פסק דמותר לבנות בית כנסת בשבת ע"י נכרים בקבלנות, דבנין ביהכ"נ הוי מצוה דרבנן, וכיון שעיקר המצוה בתוצאה אפשר לקיים מצוה זו גם ע"י גוי ולא בעינן בזה שליחות, ומצוה דרבנן דבנין ביהכ"נ דוחה איסור דרבנן דאמירה לנכרי, ובפרט בקבלנות שאינו איסור אלא משום מראית עין.

אלא שהעיר דמדברי המגן אברהם (סימן רע"ו סק"ח) משמע שאין בנין בית הכנסת מצוה בפני עצמה, שהרי כתב שם הרמ"א די"א דאמירה לנכרי הותרה בשביל דבר מצוה, וכתב המגן אברהם דאין זה אלא בכגון סעודת שבת שיש בה הנאת הגוף, אבל אסור לבנות בית הכנסת ע"י גוי.

אלא שמדברי רש"י בקהלת (ה' ט') שכתב דבנין בית המקדש, בנין בית הכנסת, וספר תורה נאה הוי מצוות מסוימות, הרי דבחדא מחתא מחית להני תלתא, עי"ש. (אך בגוף דברי רש"י נתקשיתי, ואכמ"ל).

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן ל"ח) דחה דבריו וכתב דבנין בית הכנסת אין בה מצוה בפני עצמה ואינה אלא לצורך התפילה, וכך כתב להוכיח מן הירושלמי (פאה פ"ח ה"ח - ל"ז ע"ב, ושקלים פ"ה ה"ד - כ"ג ע"ב):

"ר' חמא בר חנינא ור' הושעיא הוון מטיילו באילין כנישתא דלוד א"ר חמא בר חנינא לר' הושעיא כמה ממון שיקעו אבותי כאן א"ל כמה נפשות שקעו אבותיך כאן לא הוון בני נשא דילעון באורייתא".

מצות בנין בית הכנסת

ואם תמצי לומר דיש מצוה בבנין בית כנסת לא היה ר' הושיעא מתרעם על שהוציאו הוצאות לצורך מצוה, וכי במקום שיש עמלי תורה לא מוציאין הוצאות לצרכי מצוה, וע"כ שאין כלל מצוה מסויימת בבנין בית הכנסת אלא כשאר צרכי רבים.

ואין זה ראיה כלל, דאף דהוי מצוה, מ"מ הוי מצוה דרבים המוטלת על הציבור, ועל מנהיגי הציבור לכלכל את אורחותיהם בפלס ולהקדים פרנסתם של עמלי תורה, להוצאות מרובות לפאר את בית הכנסת, ועוד דכפי הנראה היו שם עוד בתי כנסיות, דהלא אמוראים אלה היו מטיילים בכנישתא דלוד, דהיינו בבתי כנסיות שבלוד, וכן כתב לדייק בערוך השלחן (רמ"ט י"ט), ובמקום שיש בית הכנסת ודאי אין מצוה גמורה לבנות עוד אחד.

ובכל עיקר שאלה זו, נראה עיקר לענ"ד מעין הבנה ממוצעת, דודאי אין זה מצוה דאורייתא, ואף לא מצוה דרבנן כנר שבת ועירוב ומקרא מגילה ונטילת ידים, דלא מצוינו בשום מקור בש"ס שחכמים ציוו מצוה זו, אך כך ראוי וכך נאה ויאה, דכיון שיש מעלה וסגולה להתקבץ בבתי כנסיות לתפילה וכך נהגו מימות אבותינו, ואף בלעם יצא לקלל את ישראל שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, ידעינן שכך צריך לנהוג, ועל הציבור לעשות כל השתדלות להכין בית תפילה, ועדיפא מצרכי רבים דעלמא.

ומה שכתב בשנות חיים שם דקללת בלעם הוי מקור שמצוה מן התורה לבנות בית הכנסת, אין נראה, דאין מזה כל מקור שיש מצוה או חיוב לבנות בתי כנסיות ומדרשות, אלא דאלה הם סוד קיומה של האומה הישראלית, ומקדשי מעט שבישראל ובהם השראת השכינה, ומשום כל אלה יצא לקללם. אך מ"מ נראה דמ"מ יש ללמוד מזה על חשיבותן של בתי כנסיות ועל הצורך להכין בית הכנסת בכל קהילות ישראל, ודו"ק בכ"ז.

ג

חידוש גדול כתב הגאון רבי שמעון סופר בנו של החת"ס בשו"ת מכתב סופר (קונטרס מקדש מעט שבתחילת ח"ב) דכיון שאמרו חז"ל במגילה (כ"ט ע"א) דבתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל הם מקדשי מעט, וכך פירשו את הכתוב ביחזקאל (י"א ט"ז), הצורה של בית הכנסת מבוסס על צורת בית המקדש. ועיין בשלחן הטהור (סימן

מצות בנין בית הכנסת

קנ"א ס"ד) שכתב: "בנין בית הכנסת מקובל בדינו מאבותינו, שגם בזמן עזרא וקודם היו בתי כנסיות לרבים, וציורו מקובל לנו".

ובתו"ד כתב דהבימה שבמרכז בית הכנסת היא כנגד מזבח הנחושת, ונתקשה דהלא המזבח לא עמד ממש באמצע, אלא נחלקו (זבחים נ"ח ע"ב) לרבי יוסי הגלילי היה משוך לצפון, ולר' אליעזר בן יעקב היה משוך לדרום, אך מנהגינו להעמיד את הבימה באמצע. וכתב דבבית השלישי שיבנה במהרה בימינו יהיה המזבח באמצע, ומבנה בתי כנסיות דידן הוי כדוגמת הבית השלישי, עי"ש.

אך בפשטות יש ליישב דמשום כן כתב הרמב"ם (הל' תפילה פי"א ה"ג) שמעמידים את הבימה באמצע כדי שישמעו כולם את קריאת התורה.

ובגוף הענין, עיין שו"ת חתם סופר (או"ח סימן כ"ח) שעמוד התפילה של החזן הוא כנגד המזבח החיצון ולא כדברי בנו הגר"ש שהבימה הוא כנגד מזבח החיצון.

אוהב ה' שערי ציון

אוהב ה' שערי ציון

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כ"ה ח').

"אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה מבתי כנסיות ובתי מדרשות" (ברכות ח' ע"א).

הנה נחלקו אמוראי (מגילה כ"ו ע"ב) בקדושת בית הכנסת וקדושת בית המדרש, איזו מהן גדולה מחברתה, ונראה דמחלוקת זו תליא אף במה שנחלקו רב ושמואל בסנהדרין (צ"ח ע"ב) רב אמר "לא אברי עלמא אלא לדוד" וכתב רש"י "בזכות דוד שהיה עתיד לומר כמה שירות ותשבחות" ושמואל אמר "לא אברי עלמא אלא למשה" וברש"י "בשביל שהיה עתיד לקבל את התורה". הרי שנחלקו רב ושמואל מה יסוד קיומו של תבל ומלואו, לרב התפלה היא יסוד העולם ובזכות שירות ותשבחות שאמר דוד העולם נברא וקיים, ולשמואל עיקר קיומו של עולם אינו אלא בשביל תורת משה, והוא שנחלקו בקדושת בית המדרש שהוא "בית שמגדלין בו תורה" וקדושת בית הכנסת "בית שמגדלין בו תפלה" (מגילה כ"ז ע"א) איזה מהן גדול, והלכה דקדושת בית המדרש גדול (כמבואר בשלחן ערוך סי' קנ"ג סעיף א') דהתורה היא קיום העולם ואין קדושה כקדושת התורה.

ואף שאמרו חכמים (אבות פרק א') "על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", מ"מ בין שלשת עמודי העולם, אחד הוא שעליו הושתת העולם והוא עמוד הימיני, התורה ניתנה בימין ועליה נאמר "מימינו אש דת למו" (ברכות ס"ב ע"א).

הלא אמרו חז"ל "תלמוד תורה כנגד כולם" ועוד אמרו חז"ל "אם לא תורה שנוהגת ביום ובלילה חוקות שמים וארץ לא שמת".

* * *

הנה כבר ביארנו פעמים רבות שמצות המקדש וכליו תורת נצח היא,

אוהב ה' שערי ציון

ואף לאחר חורבן הבית בעונותינו שרבו לא בטלה תורה זו, ועדיין אנו מצווים בה דבר יום ביומו, שהרי אף שחרב הבית לא בטלה שכינה מישראל ולא נסתלקה לה לשמי רום, הלא אמרו חז"ל (מגילה כ"ט ע"א) "מאי דכתיב 'ואהי להם למקדש מעט'... אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל" ולא רק בבתי כנסיות ובתי מדרשות שורה השכינה אלא אף בבתי הצדיקים, בתי עץ ואבן, ובהם מאכל ומשתה ולא רק תורה ותפלה אף בהן שורה שכינה, הלא כך כתב רש"י (שבת נ"ה ע"ב) "עד שלא נבנה אהל מועד היתה השכינה שורה בבתי צדיקים".

שומה עלינו להתבונן ולהשכיל מהי סגולת שכינה זו ובאיזה דרך בידנו להשרותה, לשם כך, נושאים אנו את עינינו לדברי חז"ל והם לימדונו שכל אחד מכלי המקדש יסוד מיסודות העבודה הוא, המנורה רומזת לאור התורה, וכן אמרו חכמים (ב"ב כ"ה) הרוצה להחכים ידרים וסימנך מנורה בדרום, ועוד מצינו (שבת כ"ג) הרגיל בנר הווין ליה בנין תלמידי חכמים שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור" הרי שמנורה כנגד תורה היא, המזבח עמוד העבודה הוא, דהלא תפלות כנגד קרבנות תקנום, וכן כתיב ונשלמה פרים שפתינו, ועיין עוד בדברי רבינו יונה (אבות פרק א' מ"ב) במה שאמרו על שלשה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמ"ח, דעבודה היינו עבודת הקרבנות ולאחר חורבן הבית וביטול התמידין היינו עבודת התפלה, הרי לן דמזבח עמוד העבודה היא, ונראה דשלחן רמז הוא לגמילות חסדים, דהכהנים משרתי ה' אוכלי לחם הפנים המה, וכשם שגמילות חסדים סגולה היא לפרנסה ולעשירות (וכמבואר בכתובות ס"ב ע"ב) "מלח ממון חסר" וכך אמרו "הרוצה להעשיר יצפין וסימנך מנורה בצפון" (שם במסכת שבת).

שלשה כלי המקדש שבהיכל, שלשת עמודי עולם המה, תורה עבודה וגמילות חסדים, וכשם ששלשת אלה עיקרי העבודה הם בבית הגדול, כך גם בבית מקדש מעט, על ידם ורק על ידם תשרה שכינה בישראל.

אמנם יש לעיין בדרכנו, מה ענין ארון העדות שבקדש הקדשים, על מה הוא בא לרמוז ומה שורש עבודתו, לבי אומר לי דהארון רומז ליסוד

אוהב ה' שערי ציון

היסודות ולשרש השרשים של קיום עם ישראל, הלא שלשת הכלים, מזבח שלחן ומנורה, עבודתם גלויה ומקומם גלוי, אש המערכה, וענן הקטורת, נר התמיד, ולחם הפנים כולם באתגליא, נראים הם לעיני העם ועדות הן לישראל, ומקומם גלוי בהיכל ה' בעזרה שם רגלי הכהנים ומשרתי ה', לא כן הארון, טמיר הוא ונעלם בערפילי טוהר.

לוחות העדות שוכנים בו בהעלם ובהסתר, ומקומו נסתר בקדש הקדשים, שכל הנכנס בו חייב מיתה ואף ביום הכפורים לא נכנס אלא הכהן הגדול בענין הקטורת לאחר שקידש עצמו בסילודין (ועיין ירושלמי יומא ז' ע"ב וסוכה כ"א ע"ב) דאף מלאכי השרת אסור להם להכנס לקדש הקדשים).

ודבר זה בא ללמדנו, דאף אם אמנם השלשה הם עמודי תבל, תורה עבודה וגמילות חסדים שבזכותם העולם עומד, אין זה אלא בגילוי, בעבודה הגלויה, אבל בשורש הנסתר, כל קיום העולם בתורה תלויה, היא השרש שכל הענפים יוצאים ממנו.

והוא היסוד שהכל תלויים בו, ארון העדות ובו לוחות הברית כתובים באצבע האלקים הוא לבדו הנקודה הפנימית עלומה וטמירה בקדש הקדשים על אבן השתיה שעליו השתית הבורא את עולמו.

"אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת"

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

